

УДК 336.711.65

Шепель Є.В.

кандидат економічних наук,
викладач кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету

РЕФІНАНСУВАННЯ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ПІДТРИМКИ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ

REFINANCING AS ONE OF THE FORMS OF LIQUIDITY SUPPORT OF THE BANKS OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню розвитку науково-методичних підходів і розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів рефінансування банків для забезпечення достатнього рівня їхньої ліквідності. Зокрема, проведено ретроспективний аналіз наявних підходів до визначення «рефінансування банків», узагальнено підходи та основні положення проведення операцій рефінансування банків, проведено аналіз використання інструментів рефінансування та визначено основні напрями їх удосконалення у межах діючої концепції монетарної політики.

Ключові слова: рефінансування, ліквідність, кредит, банки, Національний банк України.

АННОТАЦІЯ

Статья посвящена исследованию развития научно-методических подходов и разработке практических рекомендаций усовершенствования механизмов рефинансирования банков для обеспечения достаточного уровня их ликвидности. В частности, проведен ретроспективный анализ имеющихся подходов к определению «рефинансирования банков», обобщены подходы и основные положения проведения операций рефинансирования банков, проведен анализ использования инструментов рефинансирования и определены основные направления их усовершенствования в пределах действующей концепции монетарной политики.

Ключевые слова: рефинансирование, ликвидность, кредит, банки, Национальный банк Украины.

ANNOTATION

The article is dedicated to the investigation of scientific and methodological approaches development and to the development of practical recommendations for improving the mechanisms of refinancing of banks to ensure sufficient levels of their liquidity. To reach this goal, the following research objectives were defined: to conduct a retrospective analysis of existing approaches to the definition of «refinancing of banks», to summarize approaches and the main provisions for the conducting refinancing transactions of banks, to analyze the use of refinancing tools and determine the main directions of their improvement within the current concept of monetary policy.

Keywords: refinancing, liquidity, credit, banks, National Bank of Ukraine (NBU).

Постановка проблеми. Формування ринкових відносин в Україні та перспективні завдання розвитку економіки країни висувують нові вимоги до стійкості і масштабів функціонування банківської системи. Забезпечення рівноваги і стійкості банківського сектора значною мірою обумовлюється повнотою виконання Національним банком України своєї ролі кредитора останньої інстанції. У зв'язку з цим важливого значення набуває система рефінансування НБУ вітчизняних банків.

Як засвідчив зарубіжний і вітчизняний досвід, ця система активно розвивається, розширюють-

ся спектр та обсяг операцій, удосконалюється інструментарій аналізу фінансового стану банків. У той же час історія розвитку банківської системи останнього десятиліття наочно демонструє той факт, що у кризових ситуаціях існуюча система рефінансування банків в Україні не завжди здатна забезпечити очікувану ефективність.

Аналіз останніх публікацій. Питання операцій рефінансування та їхнього впливу на забезпечення належного рівня ліквідності банків знайшли своє відображення у працях зарубіжних та вітчизняних науковців, а саме: Г. Башняніна [1], Г. Грязнової [2], М. Зверякова [3], В. Коваленко [4], О. Лаврушина [5], К. Макконнелла [6], В. Міщенко [7], С. Міщенко [8], О. Москвічової [9] та інших. Проте в умовах загострення банківської кризи потребують удосконалення підходи до рефінансування банків з урахуванням нових вимог підтримки ліквідності банків.

Мета статті – розвиток науково-методичних підходів і розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів рефінансування банків для забезпечення достатнього рівня їх ліквідності. Для вирішення поставленої мети дослідження визначено такі завдання: провести ретроспективний аналіз наявних підходів до визначення «рефінансування банків», узагальнити підходи та основні положення проведення операцій рефінансування банків, здійснити аналіз використання інструментів рефінансування та визначити основні напрями їх удосконалення у межах діючої концепції монетарної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рефінансування є одним із основних інструментів грошово-кредитної політики Національного банку України. Під рефінансуванням, у широкому значенні цього поняття, розуміється надання банкам тимчасових запозичень у тих випадках, коли вони гостро потребують додаткових ресурсів.

У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі існує різноманіття думок з приводу суті рефінансування. Як зазначає М. Пуховкіна, для комерційних банків рефінансування у центральному банку – це процес відновлення банківських ресурсів, які були вкладені в позички, цінні папери та інші активи, це останній спосіб (надія)

регулювання їхньої ліквідності. Для центральних банків – це спосіб випуску в обіг платіжних засобів, тобто канал безготівкової емісії, спосіб регулювання банківської ліквідності та спосіб запобігання банківській паніці [10, с. 147].

У свою чергу С. Міщенко стверджує, що кредити рефінансування, навіть в умовах кризи, не повинні надаватися істотно недокапіталізованим чи неплатоспроможним банкам для вирішення їх капіталізації. Якщо банк є неплатоспроможним або має серйозну нестачу капіталу, спочатку потрібно вирішити питання поповнення його капіталу, а вже потім можливість надання йому додаткових кредитних ресурсів [8, с. 77].

Професор О.І. Лаврушин розуміє під рефінансуванням можливість кредитних інститутів отримувати при необхідності кредити центрального банку шляхом переобліку векселів або під заставу цінних паперів [5].

На думку К.Р. Тагирбекова, під рефінансуванням банків розуміється надання Центральним банком кредитних ресурсів у формі прямих кредитів, переобліку векселів, позик під заставу цінних паперів, а також через механізм організації кредитних аукціонів [11].

Так, А.Г. Грязнова вважає, що комерційні банки мають можливість проводити рефінансування шляхом взаємного кредиту на міжбанківському кредитному ринку, випуску єврооблігацій на міжнародних фінансових ринках, а також залучення синдикованого кредиту [2].

К.Р. Макконнелл і С.Л. Брю під рефінансуванням розуміють процес отримання кредитними організаціями позик від федеральних резервних банків, що спричиняє збільшення своїх резервів/активів в обмін на боргові зобов'язання [6].

З точки зору Е.Дж. Долану, рефінансування – це кредитування комерційних банків, свого роду певний механізм забезпечення центральними банками ліквідності комерційних банків [12].

У той же час, згідно з нормативно-правовими актами України, рефінансування банків розглядається у вузькому сенсі і виступає як операції з надання банкам кредитів у встановленому Національним банком України порядку [13].

Відповідно до ст. 7, 25 Закону України «Про Національний банк України», виступаючи у ролі кредитора останньої інстанції, НБУ організовує систему рефінансування (кредитування) банків, встановлює порядок і умови рефінансування, здійснює операції рефінансування, забезпечуючи тим самим регулювання ліквідності банківської системи [14]. Окрім цього, забезпечує передбачене ст. 49 Закону України «Про банки і банківську діяльність» право банків при нестачі коштів для здійснення кредитування клієнтів і виконання, прийнятих на себе зобов'язань звертатися за отриманням кредитів до НБУ на визначених ним умовах [15].

На підставі узагальнення наукових думок автор вважає, що рефінансування є комплексною системою реалізації грошово-кредитної

політики, яка спрямована на кредитування НБУ банків другого рівня під заставу певних активів з метою підтримки ліквідності останніх і регулювання грошової пропозиції в економіці. Таким чином, рефінансування банків на сучасному етапі є одним із найважливіших інструментів грошово-кредитної політики НБУ.

Відповідно до Положення «Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України», до операцій рефінансування відносять:

- оперативне підтримання ліквідності банків шляхом надання кредитів овернайт (на термін до наступного робочого дня) або оперативне вилучення Національним банком ліквідності банків шляхом розміщення депозитних сертифікатів овернайт. Відсоткові ставки за інструментами постійного доступу формують коридор відсоткових ставок овернайт на міжбанківському кредитному ринку. Можливість щоденного безперешкодного доступу до цих інструментів є запорукою результативності процентної політики центрального банку, яка полягає в тому, що ринкові відсоткові ставки знаходяться у межах визначеного коридору;

- тендери з підтримання ліквідності банків є основним монетарним інструментом з регулювання ліквідності. Відсоткова ставка за даними операціями тісно прив'язана до облікової ставки НБУ;

- операції з власними борговими зобов'язаннями шляхом випуску депозитних сертифікатів Національного банку строком до 90 днів. Такі операції мають на меті вилучення (зменшення) ліквідності банківської системи;

- проведення операцій РЕПО. Ці операції є нерегулярними операціями НБУ з банками та спрямовані на урівноваження неочікуваних коливань ліквідності;

- операції з купівлі/продажу державних облігацій України. До даного типу відносять операції довгострокової дії і використовуються переважно для нівелювання структурних дисбалансів ліквідності. НБУ може здійснювати операції купівлі (надання ліквідності) та продажу (вилучення ліквідності) державних цінних паперів. Вони можуть проводитись на біржовому та позабіржовому ринках.

Склад і структуру операцій рефінансування НБУ банків представлено у таблиці 1.

Як засвідчили дані представлені у таблиці 1, серед різноманіття операцій рефінансування, головне місце посідають кредити овернайт та позички, що надані на умовах проведення тендеру.

У період найбільшого загострення ситуації застосовувалися додаткові спеціальні механізми з підтримки ліквідності банків, що мали суттєвий вплив депозитів. У цілому за допомогою таких механізмів було надано кредитів на загальну суму 32,6 млрд грн. Так, з 06.02.2014 було введено в дію механізм оперативного підтримання ліквідності банків, які мали відтік строкових вкладів фізичних осіб, шляхом про-

ведення позачергових тендерів з підтримання ліквідності банків строком до 360 днів.

Таблиця 1
Динаміка структури операцій рефінансування НБУ банків у 2007–2014 рр., %
(розраховано автором за матеріалами [16])

Період	Види операцій рефінансування				
	Операції РЕПО	Кредити овернайт	Позички, які надані на тендері	Стабілізаційний кредит	Інші механізми
01.01.2007	16,8	71,9	4,9	1,5	4,9
01.01.2008	-	17,1	78,0	-	4,9
01.01.2009	13,6	54,1	9	0,9	22,4
01.01.2010	0,7	19,8	1,9	18,7	57,8
01.01.2011	2,1	3,5	8,7	20,2	65,5
01.01.2012	20,3	27,5	51,1	-	1,1
01.01.2013	31,3	25,6	40,0	3,1	-
01.01.2014	21,2	27,2	47,2	4,5	-
01.01.2015	0,3	54,2	35,4	-	10,1

Враховуючи інші ризики, що негативно впливали на фінансовий і банківський ринок, Національним банком України здійснювалася підтримка ліквідності банків шляхом надання стабілізаційних кредитів. З цією ж метою було внесено низку змін до Положення про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України, серед яких – розширення переліку забезпечення за стабілізаційним кредитом, внесення змін до порядку надання тощо.

Динаміка процентних ставок рефінансування НБУ представлено у таблиці 2.

Аналіз процентних ставок рефінансування засвідчив, що їх динаміка залежить від циклічності розгортання банківської кризи в Україні. Кредити надавалися банкам під такі процентні ставки: з лютого 2014 року – на рівні потрійної облікової ставки, а з травня 2014 року – на рівні подвійної облікової ставки Національного банку України. Процентна ставка за цими кредитами в травні 2014 року становила 28,5% річних порівняно з 19,5% річних у лютому 2014 року.

За економічною сутністю та ступенем впливу операції рефінансування націлені на підтрим-

Таблиця 2
Динаміка процентних ставок рефінансування банків НБУ за період 2007–2014 рр., %
(розраховано автором за матеріалами [16])

Період	Облікова ставка НБУ	Середньозважена ставка за усіма інструментами	У тому числі				
			Позички, які надані на тендері	Кредити овернайт	Операції РЕПО	Стабілізаційний кредит	Інші механізми
2007	8,4	10,1	10,0	11,1	-	-	-
2008	12,0	15,3	16,6	16,0	13,8	11,5	-
2009	10,25	16,7	20,6	18,1	21,6	10,5	-
2010	7,75	11,6	11,1	11,3	9,4	9,5	-
2011	7,75	12,4	12,5	9,4	12,6	-	-
2012	7,5	8,1	7,7	8,8	7,9	9,5	-
2013	6,5	7,2	6,8	7,6	6,9	8,9	-
2014	з 15.04. – 9,5 з 17.07. – 12,5 з 13.11 – 14,0	15,2	15,3	13,5	10,8	8,5	19,0

Таблиця 3

Характеристика видів операцій рефінансування НБУ

Вид інструменту	Інструмент	Термін	Процедура	Період
Підтримання ліквідності	Кредит овернайт	До наступного робочого дня	Постійно діюча лінія	Щодня
	Тендер	До 14 днів	Тендер	Три середи підряд
		До 90 днів		Одна середа
		До 360 днів		Нерегулярно
Пряме репо	До 90 днів	На підставі укладеного договору репо	Нерегулярно	
Купівля державних цінних паперів	-	Участь у торгах або двостороння домовленість	Нерегулярно	
Поглинання ліквідності	Депозитні сертифікати овернайт	До наступного робочого дня	Постійно діюча лінія	Щодня
	Депозитні сертифікати	До 14 днів	Тендер	Щотижня
		До 90 днів		Нерегулярно
	Зворотне репо	До 90 днів	На підставі укладеного договору репо	Нерегулярно
Продаж цінних паперів	-	Участь у торгах або двостороння домовленість	Нерегулярно	

ку або поглинання ліквідності банків, що представлено у таблиці 3.

Таким чином, з точки зору автора, облікова ставка – це ставка, яка у межах грошово-кредитної політики спричиняє прямий вплив на вартість кредитних ресурсів, валютний курс і рівень інфляції в країні.

Варто звернути увагу на те, що облікова ставка застосовується в більшості банківських систем світу. Проте їхнє значення набагато нижче, ніж в Україні (наприклад, ЄЦБ встановлює значення цього показника менше 1%).

Значна когорта економістів розходяться в думках щодо питання зміни облікової ставки. Одні з них вважають, що необхідно знижувати значення цього інструменту, оскільки це пов'язано з ризиками уповільнення зростання економіки, які, у свою чергу, вище, ніж інфляційні. Наслідком чого облікова ставка може зробити негативний вплив на економіку країни і позначитися на динаміці ВВП.

Інші, навпаки, вважають, що облікову ставку треба підвищувати, оскільки для НБУ, облікова ставка – це інструмент впливу на інфляцію, і зменшення її може означати вільний рух цін, вихід їх з під контролю.

Висновки. Досвід організації системи рефінансування наочно демонструє провідну роль НБУ як суб'єкта рефінансування банків.

По-перше, НБУ виступає активним регулюючим ланцюгом банківської системи, встановлює зміст системи рефінансування банків (ієрархію, суб'єкти, об'єкти, механізми).

По-друге, при проведенні грошово-кредитної політики НБУ за результатами оцінювання стану ліквідності банківської системи виявляє потребу власного впливу на рівень ліквідності та визначає інструменти впливу, що у свою чергу впливає на тенденції та розвиток системи рефінансування.

По-третє, під час криз ліквідності НБУ виступає головним кредитором банків. Надання кредитів у критичних ситуаціях вирішує питання стабілізації діяльності банківської системи.

Виклики сучасного етапу економічного розвитку в Україні потребують формування ефективної системи рефінансування. Для досягнення такої ефективності автор вважає за доцільне: запровадити бланкове кредитування НБУ терміном до семи днів з метою регулювання ліквідності банків; розширити перелік неринкових активів, які можуть виступати в якості застави при рефінансуванні (портфель споживчих кредитів, портфель кредитів малого та середнього бізнесу, основні засоби банків); створення в НБУ адекватної системи ризик-менеджменту, спрямовану на мінімізацію ризиків при рефінансуванні банків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Башнянин Г. Рефінансування банків в посткризовий період / Г. Башнянин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.12. – С. 173-177.
2. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / под общ. ред. А.Г. Грязновой. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 1168 с.
3. Зверьяков М.І. Формування системи індикаторів фінансової стійкості банківської системи / М.І. Зверьяков, В.В. Коваленко // Фінанси України. – 2012. – № 4. – С. 3-12.
4. Коваленко В.В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи: методологія і практика: монографія / В.В. Коваленко. – ДВНЗ УАБС НБУ, 2010. – 238 с.
5. Банковское дело: учеб. для студентов вузов, обучающихся по экон. специальностям / Лаврушин О.И. и др.; под ред. Лаврушина О.И. 6-е изд., стереотип. – М.: КноРус, 2010. – 378 с.
6. Макконнелл Кэмпбелл Р. Экономикс. Принципы, проблемы и политика / Кэмпбелл Р. Макконнелл, Стэнли Л. Брю. – Т. 1. – М.: Республика, 1992. – 785 с.
7. Міщенко В. Шляхи подолання фінансово-економічної кризи в Україні // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 2. – С. 3-7.
8. Міщенко С. Проблеми забезпечення ліквідності банків на основі використання механізмів рефінансування / С.В. Міщенко // Фінанси України. – 2009. – № 7. – С. 75-88.
9. Москвічова О.С. Рефінансування як одна із форм державного регулювання ринку кредитних послуг / О.С. Москвічова // Наукові записки. Серія «Економіка». – 2013. – Випуск 23. – С. 310-314.
10. Пуховкіна М.Ф. Еволюція політики рефінансування в Україні / М.Ф. Пуховкіна // Фінанси, облік і аудит. – 2010. – № 10. – С. 146-153.
11. Основы банковской деятельности (Банковское дело) / под ред. К.Р. Тагирбекова. – М.: Инфра-М, Весь Мир, 2003. – 718 с.
12. Долан Э.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Долан Э.Дж., Кэмпбелл К.Д., Кэмпбелл Р.Дж. / пер. с англ. В. Лукашевича и др.; под общ. ред. В. Лукашевича. – М.: Туран, 1996. – 448 с.
13. Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України [Електронний ресурс]: положення затверджене Правлінням НБУ від 30.04.2009 № 259. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0410-09>.
14. Про Національний банк України [Електронний ресурс]: Закон України, затверджений Верховною Радою України від 20.05.1999 № 679-XIV. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page>.
15. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]: Закон України, затверджений Верховною Радою України від 07.12.2000 № 2121-III. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/2121-14>.
16. Монетарна політика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=875457&cat_id=71412. – Офіційний сайт Національного банку України.